

Annelerin Akılcı İlaç Kullanımına Yönelik Tutumları ve Reçetesiz İlaç Kullanım Durumlarının İncelenmesi

Investigation of Mothers' Attitudes towards Rational Drug Use and Over-the-Counter Drug Use

Fatma YILMAZ KURT¹, İlknur KAHRİMAN², Selma ATAY³, Fatma ALDEMİR⁴

ÖZ

Bu çalışma 0-12 yaş aralığında çocuğu olan annelerin reçetesiz ilaç kullanma durumlarını ve akılcı ilaç kullanımına yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla yapıldı. Çalışmanın evrenini, Türkiye'nin batısında yer alan bir Üniversite Hastanesinin Çocuk polikliniğine herhangi bir nedenle başvuran 0-12 yaş çocukların anneleri oluşturdu. Araştırma 375 anne ile yürütüldü. Veriler "Tanıtıcı Bilgi Formu" ve "Akılcı İlaç Kullanımına Yönelik Ebeveyn Tutum Ölçeği (AİKİYETÖ)" ile toplandı. Verilerin değerlendirilmesinde Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis testi kullanıldı. Araştırmaya katılan annelerin yaş ortalaması 33,14±6,10 olarak hesaplandı. Annelerin %43,5 (n=163)'i üniversite mezunudur. Annelerin % 43,5'inin (n=163) son 6 ay içinde çocuklarında reçetesiz ilaç kullandıkları, bu ilaçların en çok antipiretik ve analjezik türünde olduğu ve bu ilaçların çoğunun önceki hekimden, eczacıdan ve tanıdıklardan temin edildiği saptandı. Annelerin AİKİYETÖ puan ortalamasının 184,74±10,29; doğru ve bilinçli ilaç kullanımı 140,37±7,35; etkili ve güvenli ilaç kullanım alt boyutu puan ortalaması ise 44,36±5,75 olarak bulundu. Çalışmadan elde edilen sonuçlar annelerin, reçetesiz ilaç kullanma oranlarının yüksek; reçetesiz ilaç kullanım oranının aksine akılcı ilaç kullanımı konusunda tutumlarının oldukça yüksek olduğu görüldü.

Anahtar Kelimeler: Ebeveyn, Hemşirelik, Reçete edilmeyen ilaçlar, Tutum.

ABSTRACT

This research was conducted to determine the status of over-the-counter drug use and attitudes towards rational drug use in mothers with 0-12 years old children. The study population consisted of mothers of children aged 0-12 years who were admitted for any reason to the Pediatric Outpatient Clinic of a University Hospital in western Turkey. The study was conducted with 375 mothers. "Introductory Information Form" and "Parental Attitude Scale towards Rational Drug Use" were used for the data collection. Data were evaluation with Mann-Whitney U and Kruskal Wallis test. The mean age of mothers included in the study was 33.14±6.10 years. Of the mothers, 43.5% (n=163) was a high school graduate. It was found that 43.5% of the mothers (n=163) used over-the-counter drugs in their children in the last 6 months, and that these drugs were mostly antipyretic and analgesic types of drugs, and most of these drugs were obtained from previous physicians, pharmacists and acquaintances. The average total score of the mothers was 184.74±10.29, the average score of the correct and conscious drug use sub-scale was 140.37±7.35, and the average effective and safe drug use sub-scale score was 44.36±5.75. The results of the study showed that mothers had a higher rate of over-the-counter drug use, and parental attitudes towards rational drug use were quite high, as opposed to the rate of over-the-counter drug use.

Keywords: Parent, Nursing, Over-the-counter drugs, Attitude.

Etik Kurulundan 26.02.2020 tarihinde 18920478-050.01.04-E.2000043032 sayılı karar ile etik kurul onayı alınmıştır.

¹Doç. Dr. Fatma YILMAZ KURT, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Hemşirelik Bölümü, fatossylmz@hotmail.com, ORCID:0000-0001-9647-6764

²Doç. Dr. İlknur KAHRİMAN, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, ilknurkahrیمان@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6968-9446

³Doç. Dr. Selma ATAY, Hemşirelik Esasları, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Hemşirelik Bölümü, atayselma@gmail.com, ORCID:0000-0002-2068-1099

⁴Fatma ALDEMİR, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı, fatmamozak17@gmail.com, ORCID:0000-0001-5430-9183

İletişim / Corresponding Author: İlknur KAHRİMAN
e-posta/e-mail: ilknurkahrیمان@hotmail.com

Geliş Tarihi / Received: 26.06.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 28.06.2022

GİRİŞ

Akılcı İlaç Kullanımı (AİK) belirlenen doğru ilacın, doğru uygulama yoluyla, doğru zamanlamayla, doğru miktarda, yeterli bilgilendirme yapılarak ve maliyet uygunluğu da dikkate alınarak kullanılması ilkelerinin bütünü şeklinde ifade edilmektedir.^{1,2} Bu ilkelere uygun olmayan kullanım ise “Akılcı Olmayan İlaç Kullanımı (AOİK)” olarak tanımlanmaktadır.³ Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)’ne göre, “tüm dünya genelinde ilaçların yarısından fazlası uygunsuz şekilde reçetelenmekte, dağıtmakta veya satılmakta ayrıca hastaların yarısı ilaçlarını doğru bir şekilde kullanmadığını” bildirmektedir.^{4,5} Bu sorun, hastaların tedaviye uyumlarını azaltmaktadır. Bunun sonucunda ise hastalıkların tekrarlaması, ilaç etkileşimleri, hastane yatışların ve tedavi maliyetlerinin artışı ilaçlara karşı direnç gelişimi gibi sorunların yaşanmasına neden olmaktadır.^{6,7} En sık rastlanılan AOİK uygulamaları arasında “hasta ve yakınlarının hekime danışmadan reçetesiz ilaç kullanması, başkalarına bu ilaçları önermeleri veya başkalarının önerisiyle bu ilaçları kullanmaları” gelmektedir. Aynı zamanda hekim tarafından reçete edilen ilaçları zamanında alınmaması, tavsiye edilen sürede ve uygun dozda almamaları, gereksiz antibiyotik kullanılması gibi durumlar da AİK’a uygun olmayan uygulamalardandır.⁸

Reçetesiz/akılcı olmayan ilaç kullanımının neden olacağı riskler ve potansiyel zararlara rağmen yapılan çalışmalar, reçetesiz ilaç kullanımının tüm dünyada yaygın olduğunu göstermektedir.^{9,10} Aynı zamanda ilaçların çocuklarda da akılcı kullanılmadığı belirlenmiştir.¹¹⁻¹⁶ Brezilya¹¹ için bu oran %59,7, Finlandiya¹² için %50 İspanya¹⁵ için, %8,2 Moğolistan¹³ için %42,3, Yunanistan¹⁶ için %95,1, Kamerun¹⁴ için ise %74,1 olarak bildirilmektedir. Ülkemizde ise yapılan çalışmalarda çocuklarda reçetesiz ilaç kullanım sıklığının %46,3 ile %73,8 arasında değiştiği bildirilmiştir.¹⁷⁻¹⁹ Yapılan çalışmalarda; ailelerin çoğunun çocuklarına reçetesiz ilaç kullandığı ve en çok kullanılan ilaçların analjezikler, solunum sistemi ilaçları

ve antibiyotikler olduğu saptanmıştır.^{17,19} Çınar’ın¹⁸(2020) çalışmasında da annelerin reçetesiz ilaç kullanma oranı %66,3, Çalışır’ın¹⁹ (2021) %73.8, Akıcı ve arkadaşlarının¹⁷ (2015) %46.3 olarak bulundu. Kolukısa ve Öztürk Şahin²⁰ (2020), Yılmaz (2020) ve Güngör²¹ (2018)’ün çalışmalarında ise, annelerin doktora gitmeden önce evde bulunan ilaçları kullandıkları saptanmıştır. Söz konusu çalışmalarda ayrıca çocuklarda AİK yönünden en sık karşılaşılan hataların ilacı herhangi bir besinle karıştırmak, ölçek kaşığı ile ilacı vermemek, ilaç verme sürelerine uymamak, ilacın uygun olmayan koşullarda saklanması, ilacın zamanından önce bırakılması, aynı anda birden fazla ilacın verilmesi gibi durumlar olduğu belirtilmektedir.^{18-20,22,23} Çocuklarda reçetesiz/akılcı olmayan ilaç kullanım hataları incelendiğinde; “ebeveyn tutum ve davranışları ile sağlık profesyonelleri tarafından AİK konusunda bilgilendirilmelerinin” önemi ortaya çıkmaktadır. AİK’de “ebeveynlerin doğru yönlendirilmesi ve eğitilmesinde” hemşirelerin rolü büyüktür. Özellikle hemşirelerin, “ilaçların sekiz doğru ilkeye bağlı kalarak doğru şekilde uygulanmasının” yanında, ebeveynlere “çocuk hastalarda AİK’e yönelik eğitim ve danışmanlık yapması” önemlidir. Bu kapsamda “ebeveynlerin yönlendirilmesi, danışmanlık ve eğitiminin planlaması aşamasında ilk basamak ebeveynlerin AİK konusundaki tutumlarının” belirlenmesi olmalıdır. Ülkemizde AİK’e yönelik ebeveyn tutumlarını değerlendiren çalışmalarda son yıllarda artış olduğu; ancak bu çalışmaların çoğunun farklı değişkenlerin etkisine baktığı, reçetesiz ilaç kullanma ile AİK’e yönelik ebeveyn tutumlarının incelendiği araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda araştırma, annelerin 0-12 yaş arası çocuklarında reçetesiz ilaç kullanma durumlarını ve AİK’e ilişkin tutumlarının belirlenmesi amacıyla planlanmıştır.

Araştırma soruları

1- Annelerin AİK'e yönelik tutumları nedir?

2- Annelerin tanıtıcı özellikleri ile AİK'e yönelik tutumları arasında fark var mıdır?

3- Annelerin reçetesiz ilaç kullanma durumları nedir?

MATERYAL VE METOT

Araştırmanın Tipi

Araştırma tanımlayıcı tipte yapıldı.

Araştırmanın Yapıldığı yer

Araştırma, Türkiye'nin batısında yer alan bir Üniversite Hastanesinin çocuk polikliniğine Mart 2020-Mart 2021 tarihleri arasında başvuran, 0-12 yaş arası çocuğa sahip 375 anne ile yürütüldü.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırma evrenini; Üniversite Hastanesinin Çocuk polikliniğine herhangi bir nedenle başvuran 0-12 yaş çocuk anneleri oluşturdu. Araştırmanın örneklem hesaplamasında Mahrous'un (2018) yapmış olduğu çalışmada elde edilen ortalama ve standart sapma değerleri kullanıldı.²⁴ Araştırmada %95 güven düzeyi, %5 yanılma payı (alfa) ile örnek çalışmada görülme sıklığı (prevelans) %59 olan çocuklarda reçete edilmemiş ilaç kullanma durumunu belirlemeye yönelik minimum örneklem sayısı 372 olarak hesaplandı.

Örneklem seçim kriterleri;

Araştırma kapsamına alınan anneler için seçim kriterleri:

- 0-12 yaş arasında çocuğu olma
- 18 yaş üzerinde olma
- İletişime açık olma,
- Konuşma/ mental vb. engel durumu olmama
- Çalışmaya katılmada gönüllü olma

Dışlanma kriterleri:

- Veri toplama araçlarını eksik doldurma

Araştırmanın Değişkenleri:

Araştırmanın bağımsız değişkenleri; annelere ait tanıtıcı özellikler ile reçetesiz ilaç kullanım durumuna ilişkin sorular.

Araştırmanın bağımlı değişkenleri ise; annelerin AİK'e yönelik tutum düzeyleri.

Araştırmanın Yasal İzni ve Etik Kurul Onayı

Araştırmanın yürütüleceği ildeki Üniversite Hastanesinin Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 26.02.2020 tarihli ve 18920478-050.01.04-E.2000043032 sayılı etik kurul onayı alındı. Araştırmanın uygulanacağı ilgili hastaneden 13.03.2020 tarihli ve 27222899-044-E.2000048436 sayılı kurum izni alındı. Araştırmaya katılan annelerin onamları alındı.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri literatür doğrultusunda²⁴⁻²⁷ hazırlanan "Tanıtıcı Bilgi Formu" ve "Akılcı İlaç Kullanımına Yönelik Ebeveyn Tutum Ölçeği" kullanılarak toplandı.

Tanıtıcı Bilgi formu; annelerin bazı tanımlayıcı özelliklerini içeren toplam dokuz soru (anne yaşı, eğitim durumu, gelir durumu, aile tipi vs.) ve annelerin çocuklarında reçetesiz ilaç kullanımı ile ilgili 11 soru (son 6 ay içinde reçetesiz ilaç kullanma durumu, kullanılan ilacın türü, hangi şikayetler sonrasında kullandığı, ilacı kim tavsiye ettiği vs.) olmak üzere toplam 20 sorudan oluştu.

AİK Yönelik Ebeveyn Tutum Ölçeği; Ebeveynlerin "çocuklarında akılcı ilaç kullanımına yönelik tutumlarını" ölçmek için 2018 yılında Çelebi tarafından geliştirilmiştir.²⁸ Ölçek 40 maddeden oluşan likert tipinde bir ölçektir. 1-5 arası puanlanmıştır. Olumlu sorular için "1=kesinlikle katılmıyorum",

“2=katılmıyorum”, “3=kararsızım”,
“4=katılıyorum” ve “5=tamamen
katılıyorum” puan verilmiştir. Olumsuz
sorular için “5=kesinlikle katılmıyorum”,
“4=katılmıyorum”, “3=kararsızım”,
“2=katılıyorum” ve “1=tamamen
katılıyorum” puan verilmiştir. Ölçekte “16,
30-40. sorular” ters maddelerdir. Ölçekten
alınan puanlar toplam 40-200 arasında
puanlanmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha
katsayısı 0.88²⁸ olarak bulunmuştur. Bu
çalışmada ise ölçeğin Cronbach Alpha
katsayısı 0.72 bulunmuştur.

Ölçek iki alt boyuttan oluşmaktadır;

1-Doğru ve bilinçli kullanım alt boyutu;
1-29 arası maddeleri içermektedir. Bu
maddelerden “en az 29, en fazla 145 puan”
alınmaktadır.

2- Etkili ve güvenli kullanım alt boyutu;
30-40 arası maddeleri içermektedir. Bu
maddelerden “en az 11, en fazla 55 puan”
alınmaktadır.

Ölçekten alınan puanlar arttıkça
ebeveynlerin AİK’e yönelik olumlu tutumları
yükselmektedir.

Veri Toplama Süreci

Araştırma verileri, belirtilen tarih ve
yerde, araştırmacı tarafından yüz yüze
görüşme tekniği kullanılarak elde edildi.
Annelere görüşme öncesi, araştırmanın amacı

ve hedefleri hakkında açıklamalar yapıp,
çalışmaya katılmayı kabul edenlerden yazılı
onam alındı. Anneler bilgilendirildikten
sonra katılmayı kabul edenlere veri toplama
formları verilmiş ve doldurmaları istendi.
Veri toplama işlemi, 20-25 dakikalık bir
zaman diliminde gerçekleştirildi.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma yalnızca Türkiye’nin
batısında bulunan bir ilde yürütüldüğünden
genellenemez.

Verilerin Değerlendirilmesi

Verilerin analizi SPSS 22.0 paket
programı kullanılarak yapıldı. Normal
dağılıma uygunluk Kolmogorov-Smirnov ve
Shapiro-Wilk testleri ile incelendi. Analiz
sonuçları nicel veriler için ortalama, standart
sapma, ortanca, minimum ve maksimum,
kategorik veriler yüzde olarak verildi. İkili
gruplara göre normal dağılmayan verilerin
karşılaştırılmasında Mann-Whitney U testi
kullanıldı. Üç ve üzeri gruplara göre normal
dağılmayan nicel verilerin
karşılaştırılmasında Kruskal Wallis testi
kullanıldı. Cronbach alpha katsayı
hesaplaması kullanıldı. Sonuçlar %95 güven
aralığında, $p<0.05$ anlamlılık düzeyinde
değerlendirildi.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Tablo 1’e göre annelerin AİK YETÖ’nin
“doğru ve bilinçli kullanım” alt boyutundan
140,37±7,35, “etkili ve güvenli kullanım” alt

boyutundan 44,36±5,75 ve AİK yönelik
ebeveyn tutum ölçeği toplamından
184,74±10,29 puan aldıkları belirlendi.

Tablo 1. Annelerin AİK YETÖ Puan Ortalamaları

Ölçek toplam ve alt boyutları	Ort ±SS	Min-Max
Doğru ve bilinçli kullanım	140,37±7,35	108-145
Etkili ve güvenli	44,36±5,75	18-55
Toplam	184,74±10,29	142-200

Akılcı olmayan ilaç kullanımı olası
riskleri sebebiyle her yaş grubu için önemli
olabilmekle birlikte, özellikle pediatrik yaş
grubu için daha çok önemlidir. Özellikle
çocuklarda görülen ilaç hataları, yetişkinlerle
yakın oranlarda olmasına rağmen üç kat daha

fazla zarar verme potansiyeline sahiptir.²⁹
Çocuklardaki ilaç emilimi, dağılımı,
metabolizması ve atılımındaki güçlükler
çocukları ilaç kullanımında yüksek riskli
popülasyondan biri haline getirir.³⁰ Son
yıllarda ülkemizde de akılcı olmayan ilaç
kullanımının yaygın olması, bunun
sonucunda istenmeyen ilaç etkileşimleri,

ilaçlara karşı direnç gelişmesi, yan etki görülme sıklığının ve tedavi maliyetlerinin artması AİK'i ön plana çıkarmıştır.³¹ Çocuklarda ilaçların akılcı kullanımında en büyük sorumluluk sahibi ebeveynlerdir. Ebeveynlerin tutum ve davranışları çocuklarda ilaçların akılcı kullanımında önemli yer tutmaktadır.³² Çalışmamızda annelerin AİK'e yönelik ölçek puanları incelendiğinde; annelerin AİK'e yönelik tutumlarının yüksek olduğu belirlenmiştir. Yılmaz (2020)'ın ebeveynlerin AİK'e yönelik tutumlarını değerlendirdiği çalışmasında ölçeğin puan ortalaması 165,57±26,82; "doğru ve bilinçli kullanım" alt boyutu puan ortalaması 123,41±21,85, "etkili ve güvenli kullanım" alt boyut puan ortalaması 42,16±9,12 olarak belirlenmiştir.³³

Utli ve Turan'nın (2020) çalışmalarında ise ölçek toplam puan ortalaması 147,19±9,07, "doğru ve bilinçli kullanım" alt boyutu ortalaması 111,34±7,46, "etkili ve güvenli kullanım" alt boyut puan ortalaması 35,85±3,57'dir.²⁷ Benzer şekilde Çalışır'ın¹⁹ (2019) ve Çelebi'nin²⁸ (2018) araştırmasında da ebeveynlerin AİK puanlarının oldukça yüksek olduğu belirtilmektedir. Literatür sonuçları ile çalışmamızın sonuçları benzerlik göstermekle birlikte; çalışmamızda annelerin AİK'e yönelik tutum puanlarının tüm çalışma sonuçlarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu durumun araştırmaya katılan annelerin eğitim seviyelerinin yüksek olmasından kaynakladığı düşünülmektedir.

Tablo 2. Annelerin Tanımlayıcı Özelliklerine Göre AİK YETÖ Puanlarının Karşılaştırılması

Özellikler	n	%	Doğru ve Bilinçli Kullanım		Etkili ve Güvenli Kullanım		Toplam Puan	
			Ort.	SS.	Ort.	SS.	Ort.	SS.
Yaş grubu (yıl)								
18-24	21	5,3	141,70	5,90	44,40	5,49	186,10	8,98
25-34	211	56,3	140,58	6,84	44,16	5,67	184,75	9,50
35+	144	38,4	139,90	8,23	44,63	5,93	184,54	11,55
Anne yaş ort.: 33,14±6,10 yıl (Min:20;Mak:52)								
Test ve Önemlilik			$x^2_{KW}=0,630$ p=0,730		$x^2_{KW}=1,278$ p=0,528		$x^2_{KW}=1,164$ p=0,559	
Eğitim durumu								
Okuryazar değil ¹	6	1,6	126,00	11,54	44,66	8,54	170,66	15,89
İlköğretim ²	131	34,9	140,52	7,04	44,96	4,86	185,49	8,68
Lise ³	75	20,0	142,14	5,07	45,48	5,13	187,62	7,43
Üniversite ⁴	163	43,5	139,99	7,75	43,34	6,41	183,34	11,71
Test ve Önemlilik			$4>1;2>4;3>1$ $x^2_{KW}=16,315$ p=0,001		$4>2;3>4$ $x^2_{KW}=8,941$ p=0,030		$3>1;3>4$ $x^2_{KW}=12,583$ p=0,006	
Çalışma durumu								
Çalışıyor	141	37,6	139,64	8,48	43,65	6,52	183,30	12,43
Çalışmıyor	234	62,4	140,83	6,57	44,78	5,20	185,61	8,66
Test ve Önemlilik			U=16305,500 p=0,847		U=14795,000 p=0,106		U=15245,000 p=0,243	
Algılanan gelir durumu								
Gelirim giderimden az	221	58,9	140,57	7,31	44,19	5,32	184,76	9,80
Gelirim giderime eşit	136	36,3	140,08	7,71	44,58	6,32	184,66	11,25
Gelirim giderimden fazla	18	4,8	140,33	5,16	44,77	6,50	185,11	8,94
Test ve Önemlilik			$x^2_{KW}=1,313$ p=0,519		$x^2_{KW}=0,736$ p=0,692		$x^2_{KW}=0,511$ p=0,775	
Sosyal güvence								
Evet	355	94,7	140,49	7,26	44,30	5,74	184,80	10,23
Hayır	20	5,3	138,36	9,01	45,31	6,03	183,68	11,54
Test ve Önemlilik			U=2984,500 p=0,220		U=3087,000 p=0,533		U=3318,500 p=0,906	

Tablo 2. (Devamı)

Aile tipi								
Çekirdek	348	92,8	140,54	7,18	44,37	5,68	184,92	9,98
Geniş	8	2,1	131,25	14,52	39,75	10,03	171,00	20,13
Parçalanmış	19	5,1	141,26	3,38	46,05	3,73	187,31	5,47
Test ve Önemlilik			$x^2_{KW}=3,580$ p=0,167		$x^2_{KW}=3,801$ p=0,149		$x^2_{KW}=3,379$ p=0,185	
Çocuk sayısı								
1 çocuk	139	37,1	141,08	6,84	44,62	5,49	185,71	9,63
2 çocuk	163	43,5	139,88	7,84	43,87	6,13	183,76	10,99
3 ve üzeri	73	19,5	140,15	7,20	44,95	5,30	185,11	9,81
Test ve Önemlilik			$x^2_{KW}=3,338$ p=0,188		$x^2_{KW}=1,357$ p=0,507		$x^2_{KW}=2,576$ p=0,276	
Çocuklarının yaş grubu								
≤72 ay	113	30,1	140,33	7,30	43,55	6,03	183,89	10,63
>72 ay üzeri	262	69,9	140,47	7,49	45,73	4,96	186,20	9,54
Çocuğun yaş ort. (63,79±42,50; min:6; Mak:144 ay)								
Test ve Önemlilik			U=12239,000 p=0,920		U=10768,500 p=0,083		U=11164,000 p=0,201	
Çocuğun Cinsiyeti								
Kız	182	48,5	141,16	6,06	44,64	5,75	185,81	9,29
Erkek	193	51,5	139,64	8,36	44,08	5,75	183,73	11,08
Test ve Önemlilik			U= 16158,000 p=0,171		U= 16487,500 p=0,345		U= 15981,500 p=0,153	

U= Mann Whitney U analizi; x^2_{KW} : Kruskal Wallis test istatistiği Ort.:Ortalama SS: Standart Sapma %: Yüzde

Literatürde ebeveynlerin AİK'de bazı demografik özelliklerin önemli yer tuttuğu ve ebeveyn tutumlarını etkilediği belirtilmektedir.³⁴ Anne eğitim düzeyi bu özelliklerden biridir. Tablo 2'de görüldüğü gibi annelerin eğitim düzeyine göre AİK ebeveyn tutum ölçeği toplam ve alt boyut puan ortalamalarının anlamlı olduğu görüldü ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek üzere yapılan ileri analizde okuryazar olmayan anneler ile üniversite mezunu annelerin, okuryazar olmayan anneler ile ilköğretim mezunu annelerin, okuryazar olmayan anneler ile lise mezunu annelerin doğru ve bilinçli kullanım puan ortalamaları arasında farklılık olduğu gözlemlendi. Annelerin AİK yönelik tutum ölçeği toplam puan ortalamalarının okuryazar olmayan anneler ile lise mezunu anneler arasında, üniversite mezunu anneler ile lise mezunu anneler arasında farklılık olduğu gözlemlendi. Yapılan çalışmalarda, bu çalışma sonucuna benzer olarak eğitim durumunun yükselmesi ebeveynlerin AİK'ye yönelik tutumlarını olumlu etkilediği bulunmuştur.^{18,28,35,36} Çelebi'nin (2018),

çalışmasında ebeveynlerin eğitim düzeyinin AİK yönelik tutumlarını etkilediği ve üniversite mezunu olan ebeveynlerin AİK'e yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu belirtilmektedir.²⁸ Kuloğlu (2020)'nin çalışmasında ise ebeveynlerin AİK puan ortalamalarının üniversite ve üstünde eğitim düzeyine sahip ebeveynlerde, ilkökul mezunu ve okur-yazar olmayan ebeveynlerin puan ortalamalarından anlamlı derecede yüksek olduğu bulunmuştur.³⁶ Biner³⁵ (2020)'in araştırmasında da ebeveyn eğitim düzeyinin AİK'i etkilediği, lise ve sonrası eğitim düzeyine sahip ebeveynlerin AİK yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu bildirilmektedir. Eğitim durumunun artmasıyla annelerin AİK'da dikkat edilecek noktaları sorguladıkları, daha duyarlı oldukları ve olumlu tutum sergiledikleri düşünülmektedir. Annelerin yaş grubu, çalışma durumu, algılanan gelir durumu, sosyal güvenceye sahip olma durumu, aile tipi, ailedeki çocuk sayısı, çocukların yaş grubu ve cinsiyetleri arasında fark olmadığı saptandı ($p>0,05$) (Tablo 2).

Tablo 3. Annelerin Reçetesiz İlaç Kullanımı

	n	%
Son 6 ay içerisinde reçetesiz ilaç kullanma durumu		
Evet	163	43,5
Hayır	212	56,5
Son 6 ay içerisinde reçetesiz ilaç kullanma sıklığı (n=163)		
1 kez	128	78,5
2 kez	26	16,0
3 ve üzeri	9	5,5
Reçetesiz ilaç kullanmaya neden olan şikâyetler* (n=195)		
Ateş	101	51,8
Ağrı	35	17,9
Gribal şikâyetler	33	16,9
Deriye ilişkin şikâyetler	7	3,6
Solunuma ilişkin şikâyetler	5	2,6
Diğer şikâyetler (diyare, kusma, İYE..)	14	7,2
Son 6 ay içerisinde reçetesiz kullanılan ilacın türü* (n=348)		
Antipiretikler	146	42,0
Analjezikler	86	24,7
Merhem/pomatlar	33	9,5
Vitaminler	31	8,9
Antigribal ilaçlar	22	6,3
Bronkodilatörler	10	2,9
Antihistaminikler	8	2,3
Diğer ilaçlar (Öksürük ilaçları, antiemetikler, antiasitler, mukostatik)	12	3,5
Reçetesiz ilacı kullanma süresi (n=163)		
1 gün	80	49,1
2 gün	42	25,8
3 gün	25	15,3
4 gün ve üzeri	16	9,8
Son 6 ay içerisinde reçetesiz kullanılan ilacın dozunu ayarlama durumunuz (n=163)		
Önceki reçeteden	79	48,5
Kilosuna göre	47	28,8
Şikâyetlere göre	21	12,9
Eczacıya danışarak	16	9,8
Reçetesiz ilacı tavsiye eden kişi (n=163)		
Önceki hekim	131	80,4
Eczacı	22	13,5
Arkadaş, aile, tanıdık	10	6,1
Reçetesiz ilaç kullanma nedenleri* (n=652)		
Reçetesiz ilaç asla kullanmam	212	32,5
Bildiğim bir ilaç olması	127	19,5
Daha önce ilacı kullanmış olma	116	17,8
Bir önceki duruma benzer şikâyetlerin yaşanması	85	13,0
Hastalığım hafif geçirildiğinin düşünülmesi	55	8,4
Evde kullanabileceğim uygun ilaç olduğu için	28	4,3
İlacın temin edilmesinde kolaylık	15	2,3
Aile, arkadaş, tanıdık önerisi	8	1,2
Yetersiz ekonomik durum	3	0,5
Zaman tasarrufu	2	0,3
Sağlık güvencesinin olmaması	1	0,2

Tablo 3. (Devamı)

Reçetesiz antibiyotik kullanma durumu		
Evet	6	1,6
Hayır	369	98,4
İlaç prospektüsünü okuma durumu		
Evet	304	81,0
Hayır	16	4,3
Bazen	55	14,7
İlaçların son kullanım tarihine dikkat etme durumu		
Kullanmadan önce bakarım	233	62,1
Rastgele zamanlarda bakarım	28	7,5
Düzenli olarak kontrol ederim	111	29,6
Hiç kontrol etmem	3	0,8
Toplam	375	100

%. Yüzde *: Birden çok seçenek işaretlenmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde annelerin %43,5'inin (n=163) son 6 ay içerisinde doktora muayene olmadan/danışmadan reçetesiz ilaç kullandığı, reçetesiz olarak sıklıkla 1 kez ilaç kullandıkları (%78,5), kullanılan bu ilaçların en fazla antipiretikler (%42,0) ve analjezikler (%24,7) olduğu ve en fazla ateş şikayetiyle (%51,8) çocuklarına reçetesiz ilaç kullandıkları belirlendi (Tablo 3). Dünyada ve ülkemizde annelerin çocuklarına ilaç verirken yaptıkları hatalı uygulamalar arasında en sık olarak reçetesiz ilaç kullanımı gelmektedir. Ülkemizde yapılan çalışmalarda ise çocuklarda reçetesiz ilaç kullanım sıklığının %46,3 ile %73,8 arasında değiştiği bildirilmiştir.¹⁷⁻¹⁹ Çalışır'ın¹⁹ (2019) çalışmasında annelerin çoğunluğunun çocukları için reçetesiz ilaç kullandığı (%73,8), reçetesiz kullanılan ilaçlarda ilk sırada ateş düşürücüler (%100), ikinci sırada ağrı kesiciler (%77,6) olduğu belirlendi. Akıcı ve arkadaşlarının¹⁷ çalışmasında da ebeveynlerin reçetesiz ilaç kullanım oranı %46,3, Çınar'ın¹⁸ (2018) çalışmasında %66,3 olarak bulunmuştur. Kolukısa & Öztürk Şahin²⁰ (2020), Yılmaz³³ (2020) ve Güngör²¹ (2018)'ün çalışmalarında ise, doktora başvurmadan önce annelerin evdeki ilaçları kullandıkları saptandı. Yurt dışında yapılmış çalışmalarda ise reçetesiz ilaç kullanım sıklığının %50 ile %95,1 arasında değiştiği bildirilmektedir.^{11,12,14,16}

Literatürde annelerin reçetesiz ilaç kullanımının, en yaygın nedenleri arasında daha önce aynı ilacı kullanmış olmaları,

sağlık sorununu önemsiz görmeleri, ilaçlara kolay ulaşmaları, zaman kısıtlılığından dolayı sağlık kuruluşuna vakit ayıramamaları gibi nedenler olduğu belirtilmektedir.^{18,19,27,35} Çalışmamızda annelerin reçetesiz ilaçları çoğunlukla daha önceki hekimin tavsiyesi üzerine (%80,4) ve 1 gün (%49,1) kullandıklarını, ilaçların dozunu ise daha önceki reçetede yazılan dozdan vererek ayarladıklarını belirttiler. Annelerin %19,5'i reçetesiz ilaç kullanma nedenini "bildiği bir ilaç olması nedeniyle", %17,8'i "reçetesiz olarak kullandığı ilacı daha önce kullanmış olma", %13,0'ı ise "daha önceki duruma benzer şikayetlerin yaşanması" olarak belirtmiştir. Çınar'ın¹⁸ (2018) çalışmasında da; annelerin %92,3 ünün reçetesiz ilaç kullanma nedeninin daha önce kullandığı bir ilaç olması belirtilmiştir. Çınar'ın çalışma sonuçları bizim çalışma sonuçlarımız ile benzerlik göstermektedir. Çalışmamız Türkiye'de pandemi görülmeden önce planlanmış ve uygulanmaya başlanmıştır. Verilerin henüz toplanmaya başlandığı zamanda COVID-19 pandemisinin başlamış olması annelerin reçetesiz ilaç kullanma oranını artırmış olabileceğini düşündürebilir. Çünkü ülkemizi 2020 yılının Mart ayından bu yana etkisi altına alan COVID-19 pandemisi, her yerde olduğu gibi ülkemizde de ciddi bir halk sağlığı krizi yaratmıştır.³⁷ Pandeminin yarattığı halk sağlığı krizinin en tedirgin edici yönlerinden birinin, hem virüsle ilgili hem de virüs dışında meydana gelen sağlık sorunlarından kaynaklanan karşılanmamış sağlık hizmeti

gereksinimindeki artış olduğu bildirilmiştir.³⁸ COVID19 pandemisi nedeniyle sağlık kurumlarındaki artan iş yükü ve yoğun çalışma koşulları; tüm toplumda özellikle yaşlılar, gebeler, kronik hastalığı olanlar ve çocuklarda karşılanmamış sağlık hizmeti gereksinimlerini artırmıştır.³⁹ Bu nedenle araştırmanın pandemi dönemine özgü oluşturulan veri toplama formuyla birlikte daha geniş örneklerle yeniden çalışılması ve sonuçlarının gözden geçirilmesi bir sonraki yapılacak çalışmalar için önerilir. Araştırmamızda annelerin %81,1'inin prospektüsleri okudukları ve %62,1'inin de ilaçların son kullanma tarihine kullanmadan önce baktığını ifade etti (Tablo 3). Annelerin ilaçların prospektüslerini okuma ve ilacın son kullanım tarihine dikkat etme noktalarında

akılcı davrandıkları, sonuçların literatür ile benzer olduğu belirlenmiştir.^{18,19,27,35} Araştırmamızda ayrıca annelerin çocuklarında reçetesiz antibiyotik kullanım oranlarının %1,6 olduğu ve bu sonucun literatürdeki mevcut çalışma sonuçlarının oldukça altında olduğu belirlenmiştir.^{13,17,18} Literatür sonuçları çalışma sonuçlarımız ile benzerlik göstermekte reçetesiz ilaç kullanımının ülkemizde ve dünyada hala önemli bir sağlık sorunu olduğunu göstermektedir. Bu nedenle sağlık profesyonellerinin ebeveynlere AİK'e yönelik eğitim ve danışmanlık yapmaları; ebeveynlerde akılcı olmayan ilaç kullanım hatalarının önlenmesine ve buna bağlı ortaya çıkacak risklerin azaltılmasına katkıda bulunacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmamızda annelerin, reçetesiz ilaç kullanma oranı yüksek bulundu. Reçetesiz ilaç kullanımıyla birlikte annelerin ilaç kullanımına ilişkin hatalarının da olduğu belirlenmiştir. Reçetesiz ilaç kullanım oranının aksine araştırmadan elde edilen bulgular annelerin AİK'e yönelik tutumlarının yüksek olduğunu ve eğitim seviyesi yükseldikçe AİK'e yönelik tutumlarının olumlu olduğu görülmüştür. AİK'de ailelerin doğru davranışlar ve

tutumlar sergilemesinde hemşirelerin büyük önemi vardır. Ancak bu sürecin sadece hemşirelerle değil, sağlık ekibi içerisinde yer alan tüm paydaşlarla birlikte sürdürülmesi ve konu ile ilgili sorumluluğun paylaşılması önemlidir. Bu doğrultuda sağlık ekibi içerisinde yer alan tüm paydaşlardan, AİK'e yönelik eğitici ve danışmanlık rollerini sürdürmeleri ve üstüne düşen görevleri yerine getirmeleri beklenmektedir.

KAYNAKLAR

1. World Health Organization. (1985). "Conference of Experts on the Rational Use of Drugs". Erişim adresi: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/62311>(Erişim tarihi: 01.03.2021).
2. Nadeshkumar, A, Sathiadass, G, Pathmeswaran, A. and Ranganathan, S.S. (2019). "Prescribing, dispensing and administration indicators to describe rational use of oral dosage forms of medicines given to children". WHO South-East Asia Journal Public Health, 8 (1), 42-49. Doi: 10.4103/2224- 3151.255349
3. Akıcı, A. (2013). Akılcı İlaç Kullanımı. T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Araştırmaları Genel Müdürlüğü Yayını. 1. Baskı. Ankara.
4. Prasetio, E, Utami, W, Othman, Z, Wardani, A, Rahem, A. and Hermansyah, A. (2020). "Evaluation of rational drug use based on World Health Organization prescribing indicators in a primary care center in Pamekasan East Java, Indonesia". Journal of basic and clinical physiology and pharmacology, 30 (6). doi: 10.1515/jbcpp-2019-0326
5. Allegaert, K. (2018). "Rational use of medicines in neonates: Current observations, areas for research and perspectives". Healthcare, 6 (3), 115.
6. World Health Organization. (2021). "Antibiotic Resistance, Key facts". Erişim adresi: <https://www.who.int/en/news-room/factsheets/detail/antibiotic-resistance> (Erişim tarihi: 01.03.2021).
7. Al-Shawi, M.M, Darwish, M.A, Wahab, M.M.A. and Al-Shamlan, N. A. (2018). "Misconceptions of parents about antibiotic use in upper respiratory tract infections: A survey in primary schools of the Eastern Province, KSA". Journal of Family and Community Medicine, 25 (1), 5.
8. Barutçu, A, Tengilimoğlu, D. ve Naldöken, Ü. (2017). "Vatandaşların akılcı ilaç kullanımı, bilgi ve tutum değerlendirmesi: Ankara ili metropol ilçeler örneği". Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19 (3) , 1062-1078.
9. Ekim, A, Akın, İ. ve Ocakçı, A.F. (2018). "Ergenlerde kendi kendine ilaç kullanımı". Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 9 (3), 272-276.
10. Sanwald, A. and Theurl, E. (2017). "Out-of-pocket expenditures for pharmaceuticals: lessons from the Austrian household budget survey". The European Journal of Health Economics, 18 (4), 435-447.

11. Santos, D.B.D, Barreto, M. L. and Coelho, H.L.L. (2011). "Use of prescribed and non-prescribed medications among children living in poor areas in the city of Salvador, Bahia State, Brazil". *Cadernos de Saúde Pública*, 27 (10), 2032-2040.
12. Ylinen, S, Hämeen-Anttila, K, Sepponen, K, Lindblad, Å. K. and Ahonen, R. (2010). "The use of prescription medicines and self-medication among children-a population-based study in Finland". *Pharmacoepidemiology and Drug Safety*, 19 (10), 1000-1008.
13. Togoobaatar, G, Ikeda, N, Ali, M, Sonomjams, M, Dashdemberel, S, Mori, R. and Shibuya, K. (2010). "Survey of non-prescribed use of antibiotics for children in an urban community in Mongolia". *Bulletin of the World Health Organization*, 88 (12), 930-936.
14. Penda, C.I, Moukoko, E.C.E, Youmba, J.F.N. and Mpondo, E.M. (2018). "Characterization of pharmaceutical medication without a medical prescription in children before hospitalization in a resource-limited setting, Cameroon". *Pan African Medical Journal*, 30 (1). Doi: 10.11604/pamj.2018.30.302.16321.
15. Martín-Pérez, M, Lopez De Andres, A, Barcenilla Gonzalez, M. A, Jiménez-García, R, Hernández-Barrera, V, Jiménez-Trujillo, I. and Carrasco-Garrido, P. (2016). "Parental administration of over-the-counter medication to Spanish children: A population-based national study". *Journal for Specialists in Pediatric Nursing*, 21 (2), 64-73. Doi: 10.1111/jspn.12141.
16. Andritsou, F, Benetou, V, Michail, K. A, Pantazis, N. and Pavlopoulou, I. D. (2017). "Out-of-hospital administration of medication without prescription and associated factors among preschool children". *BioMed Research International*, doi: 10.1155/2017/5242048.
17. Akıcı, N, Gelal, A, Gürbüz, T, Ceran, Ö. and Akıcı, A. (2015). "Hastaneye başvuru öncesinde çocuklarda ilaç kullanımının araştırılması". *Anatolian Journal of Clinical Investigation*, 9 (1), 10-18.
18. Çınar, A. ve Mercan, Y. (2020). "Beş yaş altı çocuğu olan annelerin akılcı ilaç kullanım durumu ve etkileyen etmenler". *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 14 (4), 530-539.
19. Çalışır, Ö, Çalışkan, Z. ve Gördeles Beşer, N. (2021). "Hastaneye yatan çocukların annelerinin akılcı ilaç kullanımına ilişkin tutumlarının belirlenmesi". *Türkiye Klinikleri Hemşirelik Bilimleri Dergisi*, ;13 (1), 26-35. doi: 10.5336/nurses.2020-75801.
20. Kolutkisa, T, Ozturk Sahin, O.(2020). "Health beliefs regarding medicine use of mothers whose children are hospitalized in a university hospital and knowledge and practices of mothers towards rational use of medicines in their children". *Eurasian Journal of Family Medicine*, 9 (4), 233-243. Doi:10.33880/ejfm.2020090406.
21. Güngör, A, Çakır, B.Ç, Yalçın, H, Çakır, H.T. ve Karauzun, A. (2018). "Çocuklarda antibiyotik kullanımı ile ilgili ebeveynlerin tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi". *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, 1-5. doi: 10.12956/tjpd.2018.363
22. Kurt, F. Y, Arıkan, D, Baklacı, Ö, Bilmez, A. ve Bülbül, D. (2013). "0-2 Yaş dönem çocuğu olan annelerin oral ilaç kullanım davranışlarının incelenmesi". *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 16 (2), 82 - 88.
23. Çakır, B, Çakır, H. T, Güngör, A, Karauzun, A. ve Yalçın, H. (2019). "Çocuklarda antibiyotik kullanımı ile ilgili ebeveynlerin tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi". *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, 13 (3), 203-207.
24. Mahrous, M.S. (2018). "Frequency of use of non-prescribed medication among population sample from Al Madina City and its impact on quality of care in Saudi Arabia". *International Journal of Health Sciences*, 12 (5), 3.
25. Festinger, D.S, Dugosh, K.L, Clements, N, Flynn, A.B, Falco, M, McLellan, A. T. and Arria, A. M. (2016). "Use of the internet to obtain drugs without a prescription among treatment-involved adolescents and young adults". *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse*, 25 (5), 480-486.
26. Gohar, U.F, Khubaib, S. and Mehmood, A. (2017). Self-medication trends in children by their parents. *Journal of Developing Drugs*, 6 (2), 1-7.
27. Utli, H. ve Turan, M. (2020). "0-12 yaş arası çocuğa sahip ebeveynlerin akılcı ilaç kullanımına yönelik tutumlarının incelenmesi". *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 36 (2) , 87-95.
28. Çelebi, A. (2018). Akılcı İlaç Kullanımına Yönelik Ebeveyn Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
29. Gonzales, K. (2010). "Medication administration errors and the pediatric population: a systematic search of the literature". *Journal of Pediatric Nursing*, 25 (6), 555-565.
30. Mi, X, Li, W, Zhang, L, Li, J, Zeng, L, Huang, L. ... and Lin, M. (2018). "The drug use to treat community-acquired pneumonia in children: A cross-sectional study in China". *Medicine*, 97 (46).
31. Sağlık Bakanlığı. (2014). "Akılcı İlaç Kullanımı Ulusal Eylem Planı 2014-2017". Erişim adresi: <http://www.akilcilac.gov.tr/wp-content/uploads/2014/11/aik-ulusaleylem-planı.pdf> (Erişim tarihi: 24.05.2020).
32. Mukattash, T. L, ALGhazawi, N.Y, Farha, R.K.A, Jarab, A.S, Hämeen-Anttila, K, Vainio, K. and Gammoh, O.S. (2018). "An Audit on Parental Attitudes Towards Medicines Used in Children". *Saudi Pharmaceutical Journal*, 26 (1), 133-137.
33. Yılmaz, D. (2020). "Çocuğu hastanede yatan ebeveynlerin akılcı ilaç kullanımına yönelik tutumlarının belirlenmesi". *Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hemşirelik Dergisi*, 2 (3), 129-136. doi: 10.48071/sbuhemşirelik.773332
34. Maniero, H.K, Martins, A.A, Melo, A.C, Paz, L.P.D.S, Schraiber, R.D.B. and Galato, D. (2018). "Use of drugs in children aged zero to five years old in tUberão, Santa Catarina, Brazil". *Revista Paulista de Pediatria*, 36 (4), 437-444.
35. Biner, Ş.B. (2020). Çocuğu Hastanede Yatan Ebeveynlerin Akılcı İlaç Kullanımına Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
36. Kuloğlu, Ç. (2020). 0-12 Yaş Çocuğu Olan Ebeveynlerin Akılcı İlaç Kullanım Tutumlarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
37. World Health Organization (WHO) (2020). <https://www.who.int/directorgeneral/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>
38. Hermosilla, M, Ni, J, Wang, H. and Zhang, J. (2020). Healthcare crowd-out and resource allocation: Evidence from COVID-19 pandemic. Available at SSRN 3607594
39. McMorrow, S, Gonzalez, D, Caraveo, C.A. and Kenney, G.M. (2020). Urgent action needed to address children's unmet health care needs during the pandemic. Washington, DC: Urban Institute, 27(18.5), 15-16.